

KƏDƏRİN POETİK RUHU

Sənətin yüksək estetik dəyərinə ehtiva olunan düşüncələr

Şəddat CƏFƏROV,

*iktisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü*

(Əvvəli ötən sayımızda)

Ə.R.Xələfinin yaradıcılıq konsepsiyası özünə-güvəncdən keçir, yazdıqlarının hamısında mənəvi mühitindəki insan obrazına tapır. Sanki həmin obrazı qələmə alır. Əsərin əvvəlində epigraf təmsalında maraqlı esse-düşüncələrlə duyulanmalarına aydınlıq gətirir: "Əlimə qələm alıb yazıya başladığım gündən bəri varlığında mənimlə birgə yaşayan bir insan görürəm. Hərdən mən elə bilirəm ki, o insan mağara zamanından keçib gəlib.

Hardan gətsom, hara dönsəm mənimlə birgədir o insan. Nə yazırsam onun gördüklərini, yaşadıklarını yazıram.

O, çox durudur, çox arıdır... Hələ dinlər, təriqətlər, sərhədlər, zamanlar onun varlığına təcavüz etməyib, bütövlüyünü, böyüklüyünü qorumaqdadır. Mən onu yazıram..." Müəllif mənəvi mühitini o qədər canlı yazıb, elə duyğulu ifadə edib ki, sanki onun varlığında başı obrazı biz də görürük.

Əsər «On səs» (proloq), yeddi bölmə və «Son səs»-dən (epiloq) ibarətdir. Müəllif mövzuya necə gəlir, hadisələrə hansı yöndən, necə yanaşır - və, başqa məsələdir. Amma bu yanaşmaların hamısında müəllifin Vətən məzmunlu duyulanmaları baş xətt kimi diqqəti cəlb edir. Başqa sözlə, müəllif Vətən anlayını diqqətdə saxlayır və mövzu ilə bağlı hər hansı bir məsələdə Vətən mənafeyini güzəştə getmir. «On səs»-dəki «Yolumu sabahın dan üzünə» adlı şeirdə də Vətənə bağlı moramını, sevgisinin poetik duyulanmalarına çevirir:

Ey Vətən, adınla dillənib sazım,
Mən hava çalsam da, ürək tellərim.
Sənsən ilk amalım, eşqim, avazım
Səninlə danışar şirin dillərim.

...Yuxum yozumunu qurda danışar,
İlahi sevgidə, nürda danışar;
Dördüni kiməsiz yurda danışar,
Sənmiş ocaqlarda soyuq külərim.

Ey Vətən, istəklər qəlbində yatar,
Ayılıb düzlümə çəkə bir qatar;
Sən anda nəfəsim kamına çatar,
Əsər Xələfinlə sorin yellərim.
Bu şeirin özü də sanki Vətən tarixidir, bir vətənnamədir. Bütün bunlar öz yerində. Amma hiss olunar ki, müəllif mövzuya çətin gəlib; bəlkə də, tərəddüdlərlə gəlib.

Klassik irsimizdəki ənənəyə uyğun olaraq çətinliyi asan etmək üçün Allahın üz tutur, ondan

kömək diləyir - Nizami Allahına üz tutduğu, Füzuli Saqiyo mürciəti etdiyi kimi.

Allaha mürciətin poetik vüsəti o qədər dərəcədə sirayətədidir ki, mən həmin poetik parçadan da biganəliklə öte bilmirəm:

İnanmışam doğrunun Allahdan gəldiyinə,
İnanmışam düz yolu Allahın bildiyinə.

Vicdanına tapınan kimsoni Allah sevir,
Vicdanını dananı hər vaxt qəmli ah sevir.

Allahı tanımışam ali vicdanında,
Mənim haqqa güvəncim yaşayır inadında.

Allahım var deyənlər az deyil çox içində,
Doğru-dürüst allahı artarsın yox içində.

Bu hissədə müəllif Allahı mürciətdən sonra mövzunu canlandıran obrazları da diqqətə çəkir. Əlbəttə, bu zaman Azərbaycanın son qəribəlik tarixi ilə bağlı hadisələri də unutmur. «Krunk»-un sadə ermənilərin beynini zəhərləməsinə də yada salır. Bu zəhərli və zərərli ideyanın daşıyıcısı olan təşkilatın sadə insanların həyatında necə faciələr yaratdığını, elə demək olar ki, əsərin əvvəlində də yada salır. Şübhəsiz, bu zaman dostu İsaخانın adı da yaddan çıxır, ona mürciətlə yazıya necə gəldiyini iki beytlə poetik yekuna çevirir:

Əziz dostum İsaخان, yazıya belə gəldim,
Susuz çöldən yeridim, Yazıya belə gəldim.

Qoy bu dünya mənimlə yüz hesabı çürütsün,
Əgər gücü çatırsa, düz hesabı çürütsün.

Müəllif mövzunun ağırlığını əsər boyu öz varlığında daşıya bilir. Bəlkə də bu ağırlığı ağrıya çevirib öz varlığında daşıya bilməyirdi heç belə bir - həm quruluş, həm də məzmun baxımından dəyərli bir əsəri araya-ərsəyə gətirə bilməzdi. «On səs»-in axırına müəllif ustadı Hüseyn Kürdoğlunun bir qəzəlinə təxmisə son verir. Ancaq poetik ruhu o qədər çilgün və axarlıdır ki, ustadın qəzəli bitir, amma müəllif təxmisə daha iki bənd orijinal duyulanmalarını da əlavə edir.

Dünya, səni haqsız gördüm, qürurumdan yənmədim heç,
Çox çalışdın bir əyəsən, əyilmədim, sınımadım heç,
Ətəyinə əl atmadım, qınağına dinnədim heç;
Əzabına sənə gərdim, inamımdan dönmədim heç,
Nələr çəkdim bilirdin sən, bağrımdan bədaş olsaydın.

Sinə üstə yananlara özün də yana bilsəydin,
Yananları niyə yanır, sobobi qana bilsəydin,
Əməlinə, təməlinə usanıb sına bilsəydin;
Adəmi ata bilsəydin, Həvvanı ana bilsəydin.

Yad olmazdın Xələfiyə, doğmaca qardaş olsaydın.
Bələklə, əsərin ilk fəslə «I. Uca eşqin dağında» adlı ilə başlanır. Şübhəsiz, bölmənin adından da göründüyü kimi, müəllif bütün varlığı ilə eşq oduna yanan aşqları tərənnüm edir, sevgiyə dəyər verir. Bu tərənnümlər əsərin əsas qəhrəmanları - İlqarın və Nananın ilk sevgi yaşıtlarını poetik məsnəvi əhvali ilə yazıya gətirir.

Doğrusu, mən hər bölməni təhlil etmək, hadisələrin içərisinə daxil olmaq, sevgi yaşıtlarını ödəyib düşüncələrimlə oxucuya çatdırmaq istəyimi çətinliklə cilovlayıram. Çünki bu cür sevgi motivləri ilə süslənmiş əsərlə oxucu arasında körpü yaratmaq missiyanı mən çox yüksək qiymətləndirirəm. Ona görə də əsər haqqında daha geniş və əhatəli yazmağı kitabın nəşridən sonraya saxlayıram. Amma hər halda bölmələrin adlarını çəkmək istərdim. Bunun özü də müəyyən təəssürat yaradacaq.

«II. İlk qorlar, qığılcımlar», «III. Sevginin yanırsında», «IV. Xarabalıqlar üzərində nəğmə», «V. Odlu suyun arasında», «VI. Böhran» intihara cəhd», «VII. Son notlar, son duyğular» - bu adları ona görə qeyd edirəm ki, oxucu müəllifin istedadlı ideyanı sözə, başlağa vermək gücündən kifayət qədər bəhrələnsin. Müəllif əsəri yüksək uğurla başa çatdırır. Ancaq qəhrəmanlarının sonra-

ki taleyini vermək üçün «Son səs»-dən (epiloq) də istifadə edir. Onu da qeyd edim ki, müəllif «Son Səs»ə «Dirilmə... kimliyə qayıdış» adı verib. Bu da kifayət qədər ideyanı ehtiva edir.

İstedadlı alim, sənətsünas Əkbər Əlioğlunun qeyd etdiyi kimi burada müəllifin «Mən kiməm?» rədifli divanisi diqqətimizi cəlb edir:
Əziz dostum, bilirəmni bu diyarda mən kiməm?
Yol gedirik bir zamanda, bir qatarda - mən kiməm?
Od içindən keçdi yolum, hələ yəna odayam,
Soruşuram qürub çağı - günbatarda mən kiməm?

...İnciməzsən, gözlərdən sevgi dərsə, əzizim,
Kam alaram istəyimi gülən görsən, əzizim;
Əzəlimdən, axırımdan xəbər versən, əzizim,
Soruşsalar deyərəmni, son baharda mən kiməm?

Mən Qurbani xələfiyəm, Xələfidə küləyəm,
Qarabağdan Qaradagə Təbriz yollu diləyəm;
Xudafərin körpüsündə durna salmış lələyəm,
Ruhum inlər Araz boyu - Şəhriyada mən kiməm?

Nəhayət, müəllif qəhrəmanlarının taleyini də diqqətə çəkəndən sonra LU Nizamiyə təxmisə əsərinə son qoyur. Şübhəsiz, Nizami irsinə sevgi,

Nizami «Xəmsə»sinin mahiyyətini yaxşı qavrama hissi imkan verib ki, müəllif bu təxmisində də özünü ifadə edə bilsin. Məlumdur ki, özünüifadə hər bir söz adamı üçün əsas şərtidir.

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edim ki, müəllif əsərin ayrı-ayrı hissələrinə bəlkə də, formanın, müəyyən monada, məzmunun tələb etdiyi bəyatlardan da istifadə edir. Sanki ağır mövzunun oxucunu sıxacığının ehtiyatlarını və daha yüngül formaya keçir - bəyati janrına. Hətta Allahı xitab etdiyi məqamda mənim də diqqətimi çəkən bir bəyatin çox xarakterik olduğunu qeyd edirəm. Çünki müəllif özü də həmişə tərəddüdlərdən yaxa qurtarmaq üçün ulu təbiət gücünü yada salır:

Dördü bölen yaxşıdır,
Aşsan, bəlen yaxşıdır.
Mən bildiyim yaxşıdan
Allah bilən yaxşıdır.

Zənnimcə, fikrim ayındır. Həm Ə.R.Xələfinin bəyati janrına münasibətinin mahiyyətini ifadə edir, həm də mənim qənaətimin Allahı səykinəsinə diqqətə çəkir. Oxucuların yüksək maraqla qarşılayacağı və uzunömürlü olacağına inandığım bir əsərə rəy veriyəndən və bu rəyimi də kifayət qədər geniş düşüncələrlə yazdığımdan məmnunluqla duyuram.

Mən «Ölməyən sevginin dastanı» əsərinə görə təkcə müəllif Ə.R.Xələfini yox, ideya müəllifi İsaخانını da və bu əsəri yüksək bədii zövqlə həzm edə biləcək oxucuları da təbrik edirəm.

05.12.2025.